

BORSA RİSALESİ:
HAVA OYUNLARI
ABİDİN PAŞA

VakıfBank Kùltür Yayınları: 0006
İktisat: 001

BORSA RİSALESİ: HAVA OYUNLARI
ABİDİN PAŞA

Yayına Hazırlayan
Celali Yılmaz

Genel Yayın Yönetmeni
A. Tarık Çelenk

Tasarım ve Yayın Kimliği
Bùlent Erkmen

Tasarım Uygulama ve
Yayın Standartları
Barış Akkurt, BEK

Kapak Görseli
Bùlent Erkmen, Emre Çelik

Yayın Danışmanı
Dr. Hasan Aksakal

Kitap Editörü
Selim Karlıtekin

Sayfa Uygulama
Gelengül Erkara

Son Okuma
Mutlu Dursun

Tasarım Danışmanlığı
BEK

VakıfBank Kùltür Yayınları
Saray Mahallesi
Dr. Adnan Büyükdenez Caddesi
No:7/A1 – Kat 13,
Ümraniye 34768 İstanbul
Telefon: 0 216 724 2614
www.vbky.com.tr – info@vbky.com.tr

Üretim ve Satış Müdürü
Hüseyin Esen

© Vakıf Pazarlama San. ve Tic. A.Ş.,
2018

ISBN 978-605-7947-03-1

Kitabın tüm yayın hakları VakıfBank Kùltür Yayınları'na aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak sınırlı alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

Baskı
Ofset Yapımevi
Şair Sokak No: 4, Çağlayan Mahallesi,
34410 Kağıthane, İstanbul
Telefon: 0 212 295 86 01
Sertifika No: 12326

1. Baskı: Kasım 2018

BORSA RİSALESİ: HAVA OYUNLARI

ABİDİN PAŞA

Celali Yılmaz'ın sunuşuyla

ABİDİN PAŞA (1843-1906)

Osmanlı Devleti'nin son döneminde hizmet etmiş devlet adamı ve yazardır. Arnavutluk ileri gelenlerinden Dino ve Çam ailelerine mensuptur. Memleketinde iyi bir eğitim aldıktan sonra İstanbul'a gelerek Mülkiye sınıfından devlet hizmetine girdi. Saray muhafızlığı sonrasında çok sayıda idari görevlerde bulundu. Doğduğu yer olan Preveze'de mutasarrıf muavinliğinden sonra merkez kaymakamlığı ve Narda kaymakamlığı yaptı. İzmir Temyiz Meclisi İkinci Başkanlığı, İzmir'de kurulan Olağanüstü Komisyon Başkanlığı; Tekfur Dağı, Varna, Sofya ve çeşitli kazalarda mutasarrıflık görevlerinde bulundu. 1873 yılında kurulan Dersaadet Tahvilat Borsası'nın ilk komiserliğini yaptı. Rumeli Beylerbeyi rütbesini aldı, Doğu Anadolu Islahatı göreviyle Elazığ -Diyarbakır ve Sivas Komiserliğinde görevlendirildi. Selanik, Adana, Sivas, Ankara ve Akdeniz Adaları valiliğinde bulundu. Hariciye Nazırlığına getirildi (1880). Kabri Fatih Türbesi avlusundadır. Aynı zamanda ehl-i tarik olan Abidin Paşa, tarik-i Halvetiyye'den İstanbul'da Merkez Efendi dergâh-ı şerifi post-nişini merhum Nüreddin Efendi'ye mensuptu. Ana dilleri olan Türkçe, Arnavutça ve Yunanca dışında Arapça, Farsça, Fransızca, İtalyanca biliyordu. Bu dillerin edebiyatlarına da vakti. En bilinen eseri, Mesnevi'nin birinci cildinin tercüme ve şerhidir. Borsa işlemlerini anlatan Hava Oyunları risalesi konusunda temel kaynaktır.

DOÇ. DR. CELALİ YILMAZ

Malkara, Tekirdağ'da doğdu (1969). İstanbul Maliye Meslek Lisesi (1987) ve Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesini bitirdi (1991). Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü Sermaye Piyasası ve Borsa bölümünde yüksek lisans (1996), Bankacılık bölümünde doktora (2001) yaptı. University of Pennsylvania, Wharton School of Finance'da lisansüstü eğitim ve araştırmalarda bulundu (1997-98). Çeşitli üniversitelerde finans ve tarih dersleri verdi, 2012 yılında Doçent unvanı aldı. Sermaye Piyasası Kurulu'na 1991 yılında meslek personeli sınavıyla Denetçi Yardımcısı olarak girdi. Uzman, Başuzman, Daire Başkanı, İstanbul Temsilcisi, Danışman gibi unvanlarla görev yaptı. Sermaye piyasasında vergilendirme, finans ve tarih konularında basılmış altı kitabı, çok sayıda makalesi, Osmanlıca ve İngilizce'den çevirileri vardır. Evli ve iki çocuk babasıdır. Osmanlıca öğrenmeye 1999 yılından beri çalışmaktadır.

İÇİNDEKİLER

İkinci Baskıya Önsöz

007

İlk Baskıya Önsöz

012

Giriş

017

Hava Oyunları
(Sadeleştirilmiş Metin)

052

Hava Oyunları
(Özgün Metin)

166

İKİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ

Türk finans tarihinin kıyıda köşede kalmış önemli eserlerinden biri olduğuna inandığımız Abidin Paşa'nın *Hava Oyunları* risalesinin basılmasının kurumsal olarak borsaya yakışacağı düşünülerek yıllar önce ilk teklif dönemin İMKB yönetimine götürülmüştü. Basılması için yönetim kurulu kararı da alınmıştı. Ancak kitabın İMKB tarafından basılması sürecindeki gecikmeler tahammül sınırlarını zorlayınca, *Scala* bir iki hafta kadar kısa bir sürede yayımlanmasını sağlamıştı, tekrar şükranla anıyorum.

Kitabın ilk baskısı, türü için kısa sayılabilecek sürede tükenince, yeni baskı için sponsorluk önerileri de gelmişti.

İtiraf etmek gerekirse, ilk baskının bu kadar popüler olduğunu, internette ikinci el kitap sitelerinde 170-180 TL gibi fiyatlar talep edildiğini görene kadar fark etmemiştim. Roman boyutunda 160 sayfalık, karton kapaklı bir kitap için ikinci elde bu fiyatlar fahiş sayılabilecek rakamlardı. Yeni baskıların etiket fiyatı önümüzdeki yıllarda yaşanacak enflasyon yüzünden belki o rakamların üzerinde olacak fakat 2018'in ilk yarısındaki fiyatlarla, *Hava Oyunları*'na ikinci elde istenen rakamların yaklaşık 40 dolar, 1

gram altın veya 80 gram gümüşe tekabül ettiğini de tarihe not düşelim.

İlk baskıyı hazırlarken en çok zorlandığımız konu, sadeleştirmenin ölçüsü idi. Yazarın edebi üslubuna zarar vermeksizin kitabı bugünkü okuyucuya ulaştırmaya çalışırken orijinale ne derecede sadık kalmak gerektiği sorusu çok meşgul etmişti. Sonunda tercih ettiğimiz yöntem, sadeleştirmeleri minimum seviyede tutarak, dönemin finansal jargonunu oluşturan kelimeleri aynen koruyup, açıklamalarına dipnotlarda yer vermek oldu.

Gerek basında yapılan haberlerde gerekse akademik çalışmalarda ve kitabın referans gösterildiği yerlerde rastladığımız (bazıları hatalı) sadeleştirmeler, ilk baskıda benimsediğimiz sadeleştirme derecesinin yetersiz olduğunu düşünmemize neden oldu. Bu defa tercihimiz; metnin hem aynen transkripsiyonuna hem de günümüz okuru için kolay takip edilebilir sadeleştirilmiş versiyonuna yer vermek oldu. Bu mükerrerliğin, metnin tarihi önemiyle mütenasip olduğunu düşünüyoruz. Birincil kaynak olarak kullanmak isteyen akademisyenler orijinaline başvururken, konuyla değişik seviyelerde ilgili günümüz okuru sadeleştirilmiş halinden çok daha fazla detayın farkına varabilirler.

Bu format değişikliğinden sonra dipnotların niteliği de değişmiş oldu. Orijinal transkripsiyon kısmında sadece imlâya ilişkin birkaç dipnota yer verildi. Sadeleştirilmiş kısımda ise, ilk baskının aksine, dipnotta kelime açıklaması pek yapılmadı. Dipnotlar sadece metnin şerhi için kullanıldı.

dı. Önceki baskıda 166 olan dipnot sayısı, kelime açıklamaları için kullanılanlar iptal edildiği halde azalmadı.

Dipnotlar, okuyucu profilinden kaynaklanan başka bir açmazı çözmek ümidiyle, cömertçe kullanıldı. Konu itibariyle *Hava Oyunları*'nın okuyucu kitlesi, birbirine uzak iki kesimden oluşuyor: Finansa ilgi duyanlar ve tarihe ilgi duyanlar. Finansa yakın olanlar için *opsiyon*, *repo*, *iskonto*, *arbitraj*... gibi teknik kavramlar kolayken, tarihe yakın olanlar için *ağnam emvâli*, *öşür*, *sergi* gibi kavramlar, izaha gerek olmayan ibareler olabilir. Fakat bir grup okuyucu için malum olan, diğer gruptakiler için gariptir.

Sonuç, herkese hitap edecek şekilde dipnotlara başvurmak oldu. İlk baskının en beğenilen tarafı olduğu yönünde geri bildirimler alınmış olan dipnot şerhleri, bu baskıda biraz daha arttı. Hatta sadece dipnotları okuyarak mevzu hakkında fikir sahibi olmanın mümkün olabileceği söylenebilir.

İlk baskıya göre diğer bir farklılık da Abidin Paşa'nın biyografisinin genişletilmiş olmasıdır. Biyografisi hakkındaki harcıalem kaynaklarda rastlanan sınırlı bilgilerin kişiliği ve tarihi önemine nazaran yetersiz olduğunu düşündüğümüz Abidin Paşa'nın daha ayrıntılı bir biyografisine yer verilmesi sosyal sorumluluk addedilmiştir.

Tarihin statik olmadığı, tarih kitaplarının her nesil tarafından yeniden yazılması gerektiği düşüncesi giderek daha fazla itibar görmektedir. O görüşe paralel çerçevede bu çalışma, Osmanlı borsasına ilişkin 1874'te yazılmış bir kitabın, borsanın İMKB devrine (1985-2013) şahit olmuş bir

kişi tarafından 144 yıl sonra şerhi şeklinde tanımlanabilir. İlk baskı 137 yıl sonraki şerh idi. (*) (**)

Hava Oyunları'nın yeni baskısının yeni kurulan bir yayınevının basacağı ilk kitaplar arasında yer alması teklifini getiren Sayın Selim Karlıtekin şahsında Vakıfbank Kùltür Yayınları çalışanlarına teřekkùr ederim.

Hava Oyunları'nın ilk baskısının gördüğü ilgede payı olan ve ikinci baskısının bir an önce yapılması gerektiğini değişik vesilelerle ileterek teşvik etmeye çalışan Sayın Reřat Karabıyık'a teřekkùr ederken, özùr de dilerim. Maddi olarak daha cazip teklifleri ısrarla değerlendirmemek gibi malum bir kusurumuz olmasa, zaten okumak-yazmak gibi getirisiz şeylerle zaman harcamadan, konjonktùrùn ruhu-na uygun meşgaleler bulabileceğimizi takdir ederek, affedeceğini ümit ederim. Borsa İstanbul ve SPK yöneticileri arasında *Hava Oyunları*'na ilgi gösteren tek kiři olan Doç. Dr. Talat Ulussever'e de teřekkùr ederim.

* Aradaki yedi yıllık süre dünya tarihi için kısa olsa da Türk borsası için çok sayıda radikal dönüşümün artarda gerçekleştiği hızlı bir dönem oldu. Öncelikle İMKB (Başkanlık) dönemi bitti, BİST (anonim şirket) dönemi başladı. NASDAQ önce BİST'e ortak oldu, sonra ayrıldı, BİST'in halka açılması dönemin istisnasız her yılında hedef olarak ilan edildi ama hiç biri gerçekleşmedi, Borsanın üst düzey yöneticileri her yıl değişti, Borsa endeksi tarihi rekorlarını kırdı (29 Ocak 2018, BİST 100: 120.845), Hava Oyunlarına benzeyen kaldıraçlı döviz işlemleri (Forex) önce liberal şekilde uygulanmaya başlandı, sonra aşırı kısıtlandı... Türk ekonomi ve siyaset tarihine geçen Mayıs 2013, 17-25 Aralık 2013, 15 Temmuz 2016 ve 24 Haziran 2018 gibi kritik dönemeler de bu yedi yıllık döneme sığdı.

** Akademik çalışma formatına göre Sunuş, Önsöz, Giriş ve Sonuç bölümlerinde dipnot verilmesinin caiz olmadığı malumdur. Jose Saragao'nun, noktadan başka imlâ işareti kullanmadığı kitaplarında taammüden yaptığı imla hatalarıyla Nobel edebiyat ödülünü kazandığı da malumdur.

Kitap, gemiŒe iliŒkin belirsizliklerin azaltılmasına vesile olduğu ölçüde amacına ulaŒmıŒ sayılacaktır. İkinici edisyon olması hasebiyle daha hatasız Œekilde basılması için azami çaba sarf edilmiŒ olmasına rağmen rastlanabilecek kusurlar elbette bana aittir.

Doç. Dr. Celali Yılmaz

Ekim 2018, ŒiŒli

İLK BASKIYA ÖNSÖZ

“Türkiye’nin önemli bir borsa geçmişinin olduğu” ve “İstanbul Menkul Kıymetler Borsasının (İMKB) tarihinin 19. yüzyıla kadar gittiği” ifadeleri adeta bir tekerleme olarak söylenegelmele birlikte, bu hususta referans gösterilen temel kaynaklar bir elin parmaklarını geçmemektedir. Ülkemizin 19. yüzyıldaki finansal koşullarına ilişkin Türkçe’de mevcut birincil kaynaklar oldukça yetersizdir. Kolayca ulaşılabilenler de birkaç araştırmacının belli konularda odaklanan sınırlı sayıda çalışmasının tekrarından ibaret kalmaktadır.

Bu konudaki bilgi açağını bir nebze olsun gidermek amacıyla günümüz Türkçesine kazandırmayı amaçladığımız, Dersaadet Tahvilat Borsası’nın ilk komiseri (bugünkü anlamda ilk borsa başkanı) Abidin Bey’in risalesi, Türk finans piyasalarının tarihsel olarak çözülememiş olan iki temel problemine değinmektedir: finansal piyasalarda güven (eksikliği) ve kamu borçlanmaları (fazlalığı) sorunları.

İki ana bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümünde Dersaadet Tahvilat Borsası’nda 1870’lerin ilk yarısında gerçeleştirilen işlem türleri açıklanmaktadır. İkinci bölümde ise Osmanlı İmparatorluğu’nun 1873 yılına kadar gerçeleştirdiği dış borçlanmalar hakkında bilgiler verilmekte-

dir. Yazı farklılığı yüzünden birincil kaynaklara ulaşmanın kolay olmaması nedeniyle Osmanlı tarihçiliğinin ancak *az sayıda ikincil kaynağa sürekli referans verilerek üçüncül kaynakların üretilmesi* şeklinde yapılabilir hale geldiği bir ortamda bu çalışma, Osmanlı Finans Tarihi için klasik kabul edilebilecek bir birincil kaynağı herkes için ulaşılabilir kılama çabasıdır.

Kitabın çevrimyazısı sırasında, orijinal metnin renkli ifade üslubuna zarar verilmemesi amacıyla, sadeleştirmeler mümkün olduğunca sınırlı tutulmaya çalışılmıştır. Ancak risalenin yazıldığı dönemden günümüze kadar alfabe dışında konuşma dilindeki farklılaşmalar bazı sadeleştirmeleri zorunlu kılmıştır. Çalışmada ayrıca risalenin yazarı Abidin Paşa'nın kısa bir biyografisine yer verilmiştir.

Kitabın temelini Abidin Bey'in risalesi oluşturmasına rağmen, son sayfalarda bir kaynakçaya yer verildiği görülecektir. Bu referanslar, gerek orijinal metnin transkripsiyonunun altındaki dipnotların dayanağı ve gerekse metnin öncesinde yapılan açıklamaların ve Abidin Paşa'nın biyografisinin ortaya çıkarılması amacıyla yapılan araştırmanın referansı olması nedeniyle belirtilmesi uygun bulunan kaynaklardır. Bu ilaveler ile orijinali 66 sayfadan ibaret olan bir risalenin sadece çevrim yazısının yapılmasının ötesinde, 1874'te yazılan kitabın 137 yıl sonra nasıl algılandığının tasviri de amaçlanmaktadır.

Nihayet, Osmanlıcadan bir çeviri olan bu kitap, yaklaşık on yıl önce başlayan bir çalışmanın sonucudur ve yazına hazırlayan dışında çok sayıda kişinin çabası ve katkı-

sıyla oluşmuştur. Bu konuda en büyük teşekkür, o sürecin başından beri en büyük bilgi aktarımı ve desteği sağlayan, bu satırların yazarını yıllarca süren ataleti kırmaya için her fırsatta motive etmeye çalışan, Osmanlıca hocam Sayın Yücel Demirel'in hakkıdır.

Metin taslağını değişik aşamalarda okuyarak düzeltme, görüş ve önerilerini ileten dostlarımdan Kutlay Artuç, Yavuz Akbulak, M. Serkan Karabacak'ın katkılarını da unutamam. Yapılan yorumlarda geçen birkaç anahtar kelime çalışmada büyük farklılıklar yaratmıştır. Arapça bazı ifadeler konusunda Dr. Abdülhamit Kırmızı ve Ayşe Uysal'ın yardımları, metin içinde küçük yer kaplayan fakat önemli sayılabilecek hatalardan kaçınmama yardımcı olmuştur. Kitabın format değişikliği nedeniyle kullanma imkânı olmasa da, ricamızı kırmayarak kısa sürede Ankara Abidin Paşa Köşkü'nün fotoğraflarını temin eden Oğuz Altun üstadıma da teşekkür borçluyum.

Diğer taraftan, çabaları kurumsal ataleti yenmekte yeterli olmadığı için sonuç vermese de, İMKB Birinci Başkan Yardımcısı İbrahim Kurban, İMKB Başkan Yardımcısı Aydın Seyman ve İMKB Özel Kalem Müdürü Doç. Dr. Mustafa Kemal Yılmaz'ın çabaları, bu kitabın taslağının yıllardan beri durduğu tozlu raflardan indirilmesini sağladığı için önemlidir.

Nihayet bu kitabın fiziken elinizde bulunması, Ekinçiler Yatırım Menkul Değerler A.Ş.'nin maddi katkıları sayesinde mümkün olmuştur. Bu nedenle en büyük teşekkürü, desteğini tereddütsüz ifade eden değerli üstadım Alp

Tekince hak etmektedir. Hakan Feyyat'ın şahsında Scala Yayıncılık ekibi de, baskı sürecindeki hızlı ve hatasız hizmetiyle, bu satırların yazarının rehavet ve hatalarının telafisi için titizlikle çalışmışlardır.

Profesyonel geçmişim itibarıyla yapmam beklenen başka işler varken onlarla uğraşmayıp, vaktimi gerek bu kitap, gerekse diğer “gayrı mecburi” çalışmalar için harcar-ken ailemden “çaldığım” zaman ve ümitlere karşılık, onlara özürden öte bir şey vermemek ise üzücüdür.

Bizzat şahit olunmayan bir dönem ve artık hâkim olunamayan bir lisana ilişkin yapılan bir çalışmada hataya düşülmemesinin mucize kabûlinden bir durum olabileceği malumdur. Buna karşılık, olası hataların en düşük seviyede tutulması için azami çabanın sarf edildiğini samimiyetle ifade etmek de akademik sorumluluk gereğidir. Her şeye rağmen rastlanabilecek hataların sorumluluğunun bana ait olduğu ise şüphesizdir.

Dr. Celali Yılmaz

Nisan 2011, Şişli

*“Oğlum, hiçbir zaman doğruluktan şaşma!
Doğruluğun ipi incelir, ama kopmaz”
diyen,
Anneme...*

GİRİŞ

Abidin Paşa'nın biyografisinin verildiği bazı metinlerde *Hava Oyunları* risalesinden bahsedilmesine rağmen bu risalenin tamamının şimdiye kadar günümüz Türkçesine aktarılmamış olmasının bir eksiklik olduğu düşünülmektedir. Osmanlıca'yı ilk kaynaklardan okuyup anlayabilen nüfusun giderek azalması ve değişmeye devam eden dil nedeniyle birincil kaynakların ruhuna ulaşmanın gittikçe zorlaştığı dikkate alındığında, bu eksikliğin daha da önemli hale geldiği açıktır. Osmanlıca'yı okuyup anlayabilen, ilköğrenimlerini eski alfabe döneminde tamamlamış nesillerin son mensuplarının yakın zamana kadar hayatta olması nedeniyle, Osmanlıca kaynakların Latin harflerine aktarılması ihtiyacı çok belirgin değildi. Diğer bir ifadeyle, Osmanlıca kaynakların günümüz diline aktarılmamış olmasının eksikliği pek hissedilmiyordu. Cumhuriyetin ilk yıllarında latin harflerine geçilse de ilk yarım asır Osmanlıca bilen nüfusun oranı yüksekti. Osmanlıca bilen neslin yavaş yavaş bu dünyadan el etek çekmesi yanında, Osmanlıca eğitiminin formal düzeyde hemen hemen hiç verilmediği ve güncel lisanın da "modernleşme" sürecinde değişime uğradığı dikkate alındığında, eski harflerle yazılmış kaynakların lafzına ve ruhuna nüfuz

edilebilmesi giderek büyüyen bir sorun haline gelmektedir. Günümüzde Osmanlı devrini inceleyen bazı çalışmalara getirilen en önemli eleştiri, Osmanlı tarihinin sadece ikincil kaynaklardan incelenmesi, önemli bir hazine durumundaki birincil kaynaklara ve Osmanlı arşivlerine girilememesidir.

Tarihin bilinmemesinden kaynaklanan sorunların başında, her adımda tabiri caizse “Amerika’nın yeniden keşfedilmesi” duygusunun yaşanması sayılabilir. Örneğin, ikibinli yılların başında Türkiye’de vadeli işlem piyasalarının kurulmama nedenleri arasında “*vadeli işlem piyasalarının çok karmaşık piyasalar olması, ülkemizde yeterince tanınmaması, eğitim düzeyinin yeterli olmaması*” gibi hususlar sayılabilmektedir. Oysa, çalışmanın devamında örnekleri görüleceği üzere, bugün bile çok karmaşık kabul ettiğimiz opsiyon gibi bazı finansal vadeli işlem türleri, bundan yüz küsur sene önce İstanbul’da yoğun bir şekilde uygulanabilmiştir. Aradan geçen dönemde iletişim ve eğitim konularındaki tartışmasız ilerlemelere rağmen, o yıllarda İstanbul’da mümkün olabilen finansal işlem türlerinin bazıları günümüzde hâlâ uygulanamamaktadır.

Keza Türk borsacılık tarihinin, resmi açılışı 26 Aralık 1985 tarihinde yapılan İMKB ile başladığını düşünmek de diğer bir yanılgıdır. Savaş yıllarında kaçınılmaz olan tatiller hesaba katılmazsa, Türkiye’de menkul kıymetler borsasının son bir buçuk asırda faaliyet göstermediği süre, Osmanbey’deki Esham ve Tahvilat Borsası’nın resmen kapatıldığı 18 Aralık 1985 ile Cağaloğlu’nda İMKB’nin resmen açıldığı 26 Aralık 1985 tarihine kadar geçen bir haftadır. Keza, borsanın Ankara’ya “sürüldüğü” 1 Nisan 1938 - 1 Nisan 1941 arasın-

daki üç yıl dışında, İstanbul'da her zaman bir menkul kıymetler borsası bulunmuştur.¹ 1985 yılı sonuna kadar faaliyet göstermiş olan Menkul Kıymetler ve Kambiyo Borsasında (MKKB) işlemlerin yoğunluğu ya da ardılları kadar popüler olup olmaması ayrı konudur ancak, kurumsal olarak bir menkul kıymetler borsası İMKB öncesinde de faaliyet göstermiştir. Mevcudu ihya yerine sıfırdan kurma tercihi, tarih bilgisi eksiğiyle birleşince Amerika'yı her seferinde yeniden keşfetme duygusu kaçınılmazdır.

Başka bir husus olarak, tarihi gerçeklere ilişkin bilgisizlikten gelen bir küçümseme duygusu ile geçmişin önemsenmemesi sayılabilir. Bu türden yapılan algılama hatalarına bir örnek olarak, günlük hayatta sıklıkla kullanılan “borsada *oynama*” kavramından hareketle yapılan yorumları gösterebiliriz. Bu tür yorumlara göre borsada “yatırım” değil de “oynamak” tabirinin kullanılması, borsanın *günümüzde* kumarhane olarak algılanmasının kanıtıdır. Sözkonusu yorumlar, “borsada *oynamak*” kavramının sadece bugüne özgü bir borsa jargonu olduğu varsayımını içermektedir. Oysa günümüzde Borsa İstanbul unvanıyla faaliyet gösteren menkul kıymetler borsasının öncülü olan İMKB fiilen 1986 yılında faaliyete geçmiştir. Borsada “oynamak” kavramı ise, kitabın ilerleyen sayfalarında belirtileceği üzere, 19 uncu yüzyılın ortalarından beri Türkçemizde aynen kullanılan bir ifadedir.

Kaldı ki “borsada *oynamak*” kavramı Türkçe'de en az

1. Yılmaz 2015.

150 seneden beri kullanılsa da, Türkler tarafından türetilmiş bir kavram da değildir. “Borsada *oynamak*” kavramının Türkçeye (finansal jargonda her dönem pek yaygın olduğu üzere) başka bir dilden tercüme yoluyla mı girdiği, yoksa ilk kullanılmaya başlandığı dönemin piyasasına bakılarak mı türetildiği sorusunun cevabı bu çalışmanın kapsamını aşmaktadır. Ancak en azından, günümüzde borsada “yatırım” yerine “oynamak” kavramının kullanılması nedeniyle İMKB’ye fazlaca yüklenildiğini, bu kavramın Türkçeye girişinin çok daha eskilere dayandığını, dolayısıyla bu kavramın türetilmesinin sorumlusunun İMKB ve son çeyrek yüzyılda yaşananlar olmadığını belirtmek yanlış olmayacaktır. Geçmiş bilinmediği takdirde geleceğe ilişkin verilecek kararların doğruluğunun tesadüflere bırakılması riski bir tarafa, geçmişten gelen sorunların onlarla yüzleşmeden çözülmesi de mümkün olamamaktadır.

Türk Finans tarihine ilişkin çalışmaların azlığının neden olduğu bir sorun da, ilk döneme ilişkin sınırlı sayıda çalışmanın bazılarında rastlanılan bir takım yanlışların ikincil-üçüncül kaynaklarda aynen tekrar edilerek adeta tartışmasız doğrular haline gelmesi, eksikliklerinin bir türlü fark edilememesi, dolayısıyla da giderilememesidir. Mevcut finans tarihi çalışmalarında rastlanılan bazı tarihi zamanlama hatalarının (*anakronizm*) örneklerine dipnotlarda yer verilmiştir.

Birincil kaynaklara başvurulmadan yapılan tarih çalışmalarının sakıncalarını saymak mümkün olmamakla birlikte, sadece bir örnek olarak, kullanılan kaynaktaki bir

hatanın sonraki kaynaklarda tekrar edilmesinin kaçınılmaz olarak hatanın büyümesine neden olduğunu belirtmek yeterli olabilir.² Türk finans tarihi hakkındaki bilgilerimiz arasında da maalesef bu türden hatalı bilgiler bolca bulunmaktadır. Abidin Paşa'nın biyografisini araştırırken vefat tarihine ilişkin benzer bir hatanın olduğu dikkatimizi çekmiş ve "Abidin Paşa Ne Zaman Öldü?" başlıklı mizahi bir ma-

2. Bu konuda ilginç bir örnek olarak, Vitali Hakk'o'nun babasının kimliğine ilişkin olarak ortaya çıkan durum gösterilebilir. Bkz. Bali (2002). Söz konusu yazıda özetle, Dr. Müfid Ekdal tarafından yazılan *Bizans Metropolünde İlk Türk Köyü Kadıköy* (Kadıköy Belediye Başkanlığı Yayınları, 1996) kitabının "Moda" faslında "... yeni evin karşısında Samuel Efendi adında ayağı hafifçe sakat bir musevi oturuyordu. Nasıl bir yol bulduysa, bir müddet sonra Anadolu'da başlayacak Milli Mücadele'ye iştirak için çok gizli usullerle adam kaçırıyordu... fakat fedakârlığa katlanan bir çok insan gibi unutuldu ve mektep sokağında hiç de müsait olmayan geçim şartları içinde öldü. İşte bu Samuel Efendi Vitali Hakk'o'nun babası idi. (s.62)" ifadesine yer verildiği, daha sonra yayınlanan Deniz Kavukçuoğlu'nun anılarının anlatıldığı *Alageyik Sokağı Bir Liman mıydı?* (Doğan Kitapçılık, 2002) kitabında da aynı bilgilerin referans gösterilmeden kullanıldığı (s.42), yani "Vitali Hakk'o'nun Moda'da yaşayan ve orada fakirlik içinde ölen babası Topal Samuel Efendi'den" yazarın kendi bilgisi şeklinde bahsedildiği, Kavukçuoğlu'nun söz konusu kitabını *Cumhuriyet* gazetesindeki köşe yazısında (10 Kasım 2002) tanıtan Oral Çalışlar'ın da, Kavukçuoğlu'nun anılarından kısa bir bölümü alıntılamaı uygun gördüğünde "Moda" ve "Vitali Hakk'o'nun babası Samuel Efendi"nin adının geçtiği bu sorunlu bölümü seçtiği, böylece "Vitali Hakk'o'nun babasının Samuel Efendi olduğu, Milli Mücadele sırasında Anadolu'ya adam kaçırdığı ve yoksul bir şekilde Moda'da öldüğü" hususlarının, bir araştırmacı, iki gazeteci tarafından teyit edilmiş olduğu, böylece üç ayrı referansla "doğruluğu tescillenen" bu bölümün artık başka araştırmacı ve yazarların araştırmalarında veya alıntılarında gönül rahatlığıyla kullanabilecekleri bir "kaynak" haline gelmiş olduğu, oysa Vitali Hakk'o'nun babasının adının Samuel değil Yasef olduğu, topal olmadığı, hiç bir zaman Moda'da oturmadığı, Kurtuluş'ta yaşadığı, bahsedilen Samuel Efendi'nin İttihat ve Terakki döneminde emniyet amiri olduğu, fakat Moda'da yaşamakla birlikte tedavi için gittiği Paris'te vefat ettiği ve orada defnedildiği (*Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, YKY 1999, cilt 1, s.681), söz konusu örneğin, ilk başta basit ve önemsiz görünen bir maddi hatanın zincirleme hatalara yol açtığı, bu zincirleme hataların da tekrar edildikçe "güvenilir kaynak" haline dönüştüğü, böylece halen hayatta olan kişilere danışılarak kolayca teyit edilebilecek hususlarda bile tarihin yanlış yazılabildiği belirtilmektedir.

kaleye kadar gitmiştir.³ Zira kaynaklarda Abidin Paşa'nın ölüm tarihi olarak 1906 ve 1908 yıllarına hemen hemen eşit sıklıkta rastlanmaktadır. İstatistik bilimi çerçevesinde, ikinci kaynaklardaki tekrar sayılarına bakılırsa, paşanın ölüm yılını (Hicri 1324) 1908 olarak kabul etmek gayet bilimsel bir sonuç olabilecektir!

Finans tarihi konusundaki çalışmaların yetersizliğinin sonuçları kapsamında sayılabilecek diğer bir husus da, tarihe ilişkin ulaşılabilir bilginin, o konuya önem veren az sayıdaki araştırmacının ilgi alanıyla sınırlandırılmasıdır. Örneğin, Osmanlı iktisat tarihine ilişkin olarak *vergi* konularında nispeten daha uzun bir döneme ilişkin ve daha fazla sayıda kaynak bulunmasına rağmen, Osmanlı'nın son döneminde ortaya çıkan *sermaye piyasaları* konusunda ayrıntılı çalışmaya rastlamak neredeyse imkânsızdır. Bu fiilî durum esasen şaşırtıcı değildir. Zira vergi konusu, sosyalleşen insanın tüm tarihi boyunca olduğu gibi, Osmanlı'nın da kuruluşundan itibaren önemli bir konudur. Şirket ve borsa kavramlarının ise çok daha yeni kavramlar olarak daha kısa bir geçmişe sahip olduğu malumdur. Hele finansal piyasaların popülerlik kazandığı dönemin milliyetçilik akımlarının da yükseldiği 19. yüzyıla tesadüf etmesi ve Osmanlı'daki ilk borsacıların büyük ölçüde gayrimüslim tebaadan olması, borsaya bakış açısını da etkilemiştir. Bir de devletin ekonomik sıkıntılarının finansal piyasalara yansımaları ve kuruluş dönemine özgü bilgi ve derinlik azlığının yarattığı manipülatif algı, borsaya

3. Yılmaz, 2010.

bakış açısını olumsuz yönde etkilemiştir. Sonuç olarak finans tarihi konusunda bugünkü bilgimizin, geçmişi tam ve doğru olarak tasvire uygun olmadığını söylemek mümkündür.

Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş dönemini ele alan çalışmalar incelendiğinde, genellikle kaybedilen savaşlar sorumlu tutulur, o dönemdeki ekonomik koşullara bazı basmakalıp genellemeler dışında yeterince değinilmez. Finansal duruma ilişkin yazılanlar büyük ölçüde, “vergilerin toplanmadığı, gelirlerin az, giderlerin ise fazla olmasına rağmen sarayın israf içinde olduğu” hususlarının tekrarından ibarettir. Osmanlı'nın çöküş gerekçelerinin incelenmesinde bu yaklaşım adeta genel kabul görmüştür. Oysa kaybedilen savaşlar, ekonomik gerilemenin sadece bir sonucudur. Yumurta-tavuk ilişkisinde nihâî sonucun doğru algılanmasında meseleye diğer boyutlardan bakmanın önemi yadsınamaz. Bu kitapta, yaklaşık bir buçuk asır önce yazılanların bugünkü finansal bilgi düzeyi ile incelenmesinin o dönemi doğru anlamaya ve günümüze ilişkin çıkarsamalar yapmaya yardımcı olacağına inanıyoruz.

Birçok konuda olduğu gibi, ekonominin temel sorunlarının çözülebilmesi için de geçmişle önyargısız bir şekilde yüzleşip, geçmişte hangi sorunların, hangi koşullarda, nasıl ve neden yaşandığının incelenmesi önem taşımaktadır. Diğer bir ifadeyle, geçmişte yaşanan sorunlar ve nedenleri yeterince bilinmediği için bugün hâlâ aynı sorunlar kısır döngü halinde tekrar etmekte, çözülmesi de mümkün olamamaktadır. Abidin Bey'in yazdıklarını o gözle okumak, günümüze ilişkin tahmin edilenden fazla benzerlikler bulmamızı sağlayacaktır.